COLOCVIU STRATEGIC

Nr. 3
martie 2014

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I"
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

Poliarhia, reformismul şi securitatea internaţională

Mihai ZODIAN

Scopul acestui eseu este de a prezenta contribuţiile decisive aduse de Robert A. Dahl (1915-2014) la dezvoltarea ştiinţelor politice şi relaţiilor internaţionale. Lucrarea „Poliarhiile: Participare şi opoziţie" a fost aleasă ca punct de reper şi centru al dezbaterii, datorită calităţilor argumentării prezentate. În finalul textului vor fi discutate o serie de influenţe interdisciplinare şi actualitatea ideilor.

Tematicile democratizării şi puterii continuă să joace un rol important în relaţiile internaţionale. Fie că este vorba despre intervenţia în Irak, Primăvara Arabă sau de recentele evenimente din Ucraina, întâlnim intense controverse politice şi intelectuale în legătură cu aceste subiecte. Cum se poate democratiza o ţară, care este rolul factorilor externi, în ce măsură cultura sau egalitatea economică pot exercita o anumită influenţă şi dacă, prin ce mijloace; ce înseamnă puterea, cum o putem observa şi studia?

În toate aceste dezbateri, o influenţă majoră a fost exercitată de opera lui Robert A. Dahl (1915-2014), important susţinător al behaviorismului şi al ordinii sociale descentralizate, autor al uneia dintre cele mai clare şi precise teorii despre schimbarea regimurilor politice[1]. Acest text este dedicat dezbaterilor tematicii abordate în lucrarea sa fundamentală *Poliarhiile*: *Participare şi opoziţie*, care elaborează condiţiile apariţiei unui complex instituţional pluralist[2]. Este vorba despre o carte care se distinge nu numai prin conţinutul său ideatic ci şi prin maniera de a construi un argument, reprezentând un model din acest punct de vedere.

Mai întâi, el reprezintă unul dintre principalii exponenţi ai behaviorismului din ştiinţele sociale, acest curent constituind una dintre versiunile mai vechi ale pozitivismului, anterioară teoriei alegerii raţionale, versiune care a influenţat şi disciplina relaţiilor internaţionale în cea de-a doua dezbatere. Dahl rezuma, într-un articol celebru, principale argumente ale comportamentalismului: imposibilitatea saltului de la factual la normativ, necesitatea recunoaşterii orientărilor normative, caracterul ipotetic al cercetării, restrângerea argumentelor normative şi preocuparea faţă de mecanisme de acţiune-reacţiune[3]. Cu toate acestea, el sugera că există diferenţe între ştiinţele naturale şi umaniste, o importanţă secundară a experimentelor, uniformitate redusă a datelor, importanţa subiectivităţii şi incertitudinea, deosebiri care îi moderează pozitivismul[4].

Autorul a consolidat dezvoltarea ştiinţei politice americane şi nu numai nu doar într-un sens pozitivist generic, ci şi prin sublinierea rolului central al conceptului de putere în înţelegerea politicii. În sens behaviorist, el a adoptat o perspectivă relaţională asupra termenului, consacrată în celebra formulare: „A are putere asupra lui B în măsura în care îl poate determina pe acesta din urmă să facă ceva ce, altminteri, nu ar face" [5], o problematică excelent discutată de Lucian Dîrdală în prefaţa lucrării[6]. Ajunge de menţionat că în capitolul dedicat disciplinei din *Manualul de ştiinţă politică* a lui Robert Goodin şi Hans-Dieter Klingemann sunt reluate ambele teme, centralitatea puterii şi aspectul relaţional[7].

În mod decisiv însă, Dahl a consacrat curentul pluralismului de inspiraţie liberală în ştiinţele politice, care argumenta în favoarea descentralizării resurselor de putere drept o condiţie descriptivă şi normativă a democratizării[8]. *Poliarhiile*: *Participare şi opoziţie* şi-a propus identificarea condiţiilor care favorizează instaurarea regimurilor reprezentative, denumite de autor poliarhii. Acestea se referă, în linii mari, la consens, putere şi inegalităţi şi au rămas, în general neschimbate în opera autorului[9].

Autorul s-a distanţat de explicaţiile instituţionaliste uzuale, care puneau prea mult accent pe factorii constituţionali în studiul regimurilor politice, preferând elemente sociale, de unde şi ideea de pluralism, dar menţinând-se în termenii unei conceptualizări procesuale şi politice a regimurilor democratice[10]. Aici se pot face comparaţii cu ideile lui De Tocqueville despre corpurile intermediare necesare statelor libere şi despre procesul tipic modern de egalizare a condiţiilor sau chiar cu o anumită influenţă hobbesiană, în reliefarea problemei securităţii[11]. Important de menţionat, în contextul dezbaterilor contemporane, este menţinerea unei legături între normativitate şi cercetare, chiar dacă domeniile sunt delimitate temporar.

Abordarea epistemologică se încadra în behaviorismul clasic, chiar din momentul criticii orientărilor formaliste. Potrivit acesteia, avem o serie de factori şi condiţii, deduse conceptual şi selectate empiric care exercită o cauzalitate probabilistică, sporesc sau reduc şansele instaurării unui regim poliarhic, cu speranţa explicită că demersul va permite o acţiune politică mai bine concepută. Autorul a evidenţiat însă unele limite, printre care caracterul ipotetic, refuzul cauzalităţii în favoarea probabilităţii şi absenţa unei ierahii a influenţelor[12].

Procedând analitic, Dahl a separat trăsăturile instituţionale ale regimului studiat în măsura în care acestea contribuie la formularea, promovarea şi reprezentarea preferinţelor cetăţenilor unui stat[13]. El a avut aici în vedere, în general, drepurile politice clasice, de la exprimare la votare. Problematica proceselor de democratizare, în viziunea sa, prezenta două dinamici, a contestării şi a participării.

În consecinţă, Dahl a identificat patru configuraţii instituţionale sau regimuri: hegemonii, hegemonii cuprinzătoare, oligarhii concureţiale şi poliarhii[14]. El a clarificat problematica punând accentul pe relaţiile de putere şi interese dintre guvernanţi şi guvernanţi în ceea ce priveşte costurile toleranţei şi al represiunii într-o dictatură sau regim limitat[15]. Aceast aspect fundamental al oricărei societăţi politice este influenţat de o serie de factori/condiţii, pornind de la istoric, relaţii de putere, inegalitate, clivaje sau ideologii, a căror investigare constituie componenta empirică a lucrării[16].

Deducţia conceptuală reprezintă unul dintre punctele forte ale lucrării datorită capacităţii analitice a autorului şi a modului detaliat şi nuanţat în care a identificat problematica fundamentală, pornind de la puţine elemente: definiţia poliarhiei, descentralizarea resurselor şi participarea. El a argumentat, în consecinţă, în favoarea unei concepţii bazate pe autonomia politicii şi a raţionalităţii indivizilor şi a grupurilor vizate, spre deosebire de alte explicaţii economice sau culturale. Puterea şi instituţiile joacă un rol important în acest model teoretic, ţinând cont de accentul pus pe voinţa şi capacitatea guvernanţilor şi a opoziţiei de a se tolera reciproc prin garanţii de securitate, deci pe liberalizare/contestare[17].

Probabil că selectarea condiţiilor reprezintă elementul cel mai uşor de contestat, mai ales că, aşa cum s-a arătat anterior, Dahl a refuzat să ofere o listă de priorităţi. Din punct de vedere istoric, transformarea unor oligarhii şi caracterul evolutiv al schimbărilor politice au reprezentat, pentru autor, influenţele cele mai importante[18]. Aceste tendinţe pot explica de ce prăbuşirea unor regimuri dictatoriale nu este urmată de instaurarea unor democraţii, ci dimpotrivă, de noi autoritarisme sau de conflicte civile.

Un rol major îl joacă gradul de dispersare a resurselor existent într-o societate. Cu cât puterea este mai egal împărtăşită, cel puţin la nivelul elitelor, cu atât o poliarhie are şanse mai mari de reuşită, indiferent dacă societăţile sunt rurale sau industriale[19]. Aici se manifestă tensiunea dintre pluralism şi teorii rivale, ca elitismul sau marxismul, care considerau că diviziunea socială este tot timpul ierarhică şi că grupurile conducătoare sunt relativ coerente[20].

Deşi inegalitatea excesivă poate slăbi o poliarhie, relaţia dintre dezvoltare şi democratizare nu este foarte clară. Dahl este sceptic faţă de lanţul cauzal, deşi se referă la explicaţiile bazate pe existenţa unor praguri care nu pot explica în mod direct situaţiile cele mai interesante[21]. În schimb, el oferă o ipoteză care ia în calcul alfabetizarea, clasa de mijloc şi dispersarea puterii[22].

Percepţiile sunt importante în discuţia despre inegalităţi şi complică explicaţiile clasice. Pe lângă structurile sociale, sunt importante şi identificarea unor teme pe agenda politică, legitimitatea şi acţiuna politică[23]. Concomitent, clivajele culturale intense necesită existenţa unor acorduri politice complexe încheiate între liderii comunităţilor, pentru a evita slăbirea şi contestarea ordinii poliarhice[24].

Dacă discuţia despre structurile socio-economice ridica problema percepţiilor şi clarificarea clivajelor, pe cea a acordurilor inter-culturale, Dahl a considerat ca dificil de evaluat rolul credinţelor, ideilor şi al doctrinelor politce, privite ca factori independenţi. Urmând unei lungi discuţii a diverselor posibilităţii, autorul a identificat o serie de factori care pot acţiona pe termen lung, incluzând expunerea, prestigiul ideilor, consonanţa cu alte idei şi practica[25]. Nu în ultimul rând, mediul extern poate afecta tipul de regim, o poliarhie fiind mai probabilă dacă respectiva comunitate politică s-a bucurat de o autonomie anterioară[26].

Cei şapte factori discutaţi de Dahl au pus în evidenţă importanţa puterii, a gradului de egalitate şi a existenţei unui consens minimal la nivel social pentru instaurarea unei poliarhii. Influenţa hobbesiană într-o schemă teoretică mai curând a

Mihai-Vladimir ZODIAN este asistent de cercetare ştiinţifică în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Naţională de Apărare „Carol I", Bucureşti.

societăţii civile se resimte prin considerarea problematicii unui sentiment al securităţii existent între Putere şi Opoziţie ca considerată decisivă[27]. Instituţia lockeeană a proprietatăţii private contează doar în măsura în care influenţează descentralizărea capabilităţilor în societate, în timp ce inegalitatea constituie o problemă iar ordinea economică poate intra în tensiune cu perspectivele regimului politic[28].

Consacrat prin lucrări ca *Who Governs*[29] sau *Poliarhiile*, pluralismul s-a opus elitismului, structuralismului şi etatismului, îndeosebi în ceea ce priveşte interpretarea puterii, definirea stratificării şi în perspectivele pe termen lung. Dahl a precizat că teoria sa nu presupune o egalitate a puterii între diferitele grupuri, ci că resursele de putere sunt diferenţiate şi contextuale, ceea ce duce la apariţia mai multor tipuri de elite într-o societate, în timp ce asociaţiile pot influenţa cel puţin agenda. Alături de discuţia despre inegalitate, cele doua teorii pot fi apropiate, cum a remarcat Michael Hill, diferenţa fundamentală reducându-se la gradul de coeziune al decidenţilor[30]. Normativ, Dahl s-a declarat în favoarea extinderii democratizării şi se poate considera că pozitivismul reprezenta o epistemologie subordonată acestui scop, care ajuta descoperirii condiţiilor în care valorile şi structurile preferate au şanse mai mari de a se materializa, ceea ce face ca distincţia dintre reguli şi fapte, radicalizată la nivelul cercetării, să fie conciliată în domeniul practicii.

Dincolo de accentuarea rolului puterii, Dahl a influenţat relaţiile internaţionale prin intermediul importului ideilor pluraliste de către Robert Keohane, Joseph Nye, cum remarca Andrew Moravcsik[31], dar şi prin contribuţiile liberalilor celei de-a doua imagini, teoreticieni ai guvernării pe mai multe niveluri, neomedievalişti etc[32]. Modelul globalizării care conduce la diversificarea actorilor, a formelor de putere şi de interacţiune poate fi pus în paralel cu procesul istoric evocat de Dahl de tranziţii de la elitele unitare spre cele diferenţiate, ambele fiind cumva integrate într-o perspectivă liberală şi modernistă mai largă. Probabil una dintre cele mai cunoscute imagini a politicii mondiale, „tabla de şah tridimensională" a lui Joseph Nye Jr., reprezintă, în fond, o metaforă pluralistă tipică[33].

Pluralismul, ideea difuziunii şi segmentării puterii între elitele unei societăţi poate fi folosit, direct sau adaptat şi în studiul politicilor externe şi de securitate, îndeosebi în cazul Statelor Unite, dar nu numai. Valerie Hudson remarca că, în opinia lui Dahl, aceste regimuri tind spre polarizare şi nemulţumirea tuturor facţiunilor, ceea ce, de altfel, poate lăsa impresia eronată de confuzie[34]. Mai mult, în sens larg, orice interpretare care pune la bază grupurile de interese, organizaţiile, partidele, asociaţiile, decidenţii, este înrudită cu cea a teoreticianului american, exemplul cel mai bun fiind poate *Esenţa deciziei* a lui Graham Allison[35].

Nu în ultimul rând, discuţia despre relaţiile dintre subculturile unei societăţi şi şansele de instituire a unor poliarhii îşi păstrează relevenţa teoretică şi practică, exemplele Irak-ului şi Siriei ilustrând dificultatea procesului. Dahl s-a declarat sceptic faţă de încrederea optimistă în triumful democraţiei oriunde şi oricum, în special în ţările cu clivaje identitare intense şi sărace, dar a identificat unele condiţii favorabile. Printre ele se numără, în contiuarea teoriei, existenţa unor acorduri de securitate inter-comunitare, accesul la guvernare şi perceperea guvernării drept legitime, criterii nu foarte depărtate de cele ulterioare ale lui Arend Lijphart, dar cu un accent mai puternic pus asupra posibilităţii folosirii forţei[36].

---

[1] Michael Todd, "Pluralism`s Ringmaster: Robert Dahl, 1915-2014", Social Science Space, http://www.socialsciencespace.com/2014/02/pluralisms-ringmaster-robert-dahl-1915-2014/. De asemenea, a fost decorat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, vezi Ian Shapiro, "Democracy Man. The life and Work of Robert Dahl", Foreign Affairs, februarie 2014, http://www.foreignaffairs.com/articles/140772/ian-shapiro/democracy-man.

[2] Robert A. Dahl, Poliarhiile: Participare şi opoziţie, Polirom, Iaşi, 2000.

[3] Robert A Dahl, "The Science of Public Administration: Three Problems", *Public Administration Review*, 1947, p. 1-4.

[4] *Ibid*, p. 4.

[5] Robert Dahl apud Francois Chazel, „Puterea", în Raymond Boudon, Tratat de sociologie, Humanitas, 2006, p. 80.

[6] Lucian-Dumitru Dîrdală „Putere, pluralism, poliarhie: traseul conceptual al lui Robert Dahl", în Robert A. Dahl, op. cit. pp. 5-24 şi Lucian-Dumitru Dîrdală, "Robert Dahl and the Road to Polyarchy", Scientific Bulletin of the Mihail Kogălniceanu University, 18/2009, pp. 1-3, p. 4. De asemenea, veyi Michael Hill, The Public Policy Process, Pearson Longman 2005, p. 30-37 şi Francois Chazel, „Puterea", în Raymond Boudon, op. cit.

[7] Robert Goodin, Hans-Dieter Klingemann, *Manualul de ştiinţă politică*, Polirom, Iaşi, 2005.

[8] Lucian-Dumitru Dîrdală, "Robert Dahl and the Road to Polyarchy", Scientific Bulletin of the Mihail Kogălniceanu University, 18/2009, pp. 1-3, p. 4.

[9] Vezi Dahl, *Despre democraţie*, Institutul European, Iaşi, p. 139-165.

[10] Dîrdală, op. cit, p. 8 şi îndeosebi Robert Dahl, *Democraţia şi criticii ei*, Institutul European, Iaşi, 2002.

[11] Dahl, *Democraţia şi criticii ei*, p. 348.

[12] Dahl, Poliarhiile, p. 221.

[13] *Idem*, p. 29. Vezi şi lucrarea sa anterioară reeditată, Dahl, A *Preface to Democratic Theory. Expanded Edition*, University of Chicago Press, 2006, p. 84-85.

[14] *Idem*, p. 32

[15] *Idem*, p. 40.

[16] *Idem*, p. 56

[17] *Idem*, p. 36.

[18] *Idem*, pp. 70-71.

[19] *Idem*, pp. 72-73, 77-79, 83-84.

[20] Vezi C. Wright Mills, *The Power Elite*, Oxford University Press, 2000.

[21] Dahl, *Poliarhiile*, p. 93

[22] *Idem*, p. 97.

[23] *Idem*, p. 117.

[24] *Idem*, pp. 129, 131, 137.
[25] *Idem*, p. 196.
[26] *Idem*, p. 212.
[27] Vezi şi recomandările, p. 239.
[28] Idem, pp. 82-83. De asemenea, a realizat una dintre primele clasificări ale regimurilor. Pentru o discuţie, vezi "Appendix: Observing Democracies", Robert Dahl, Ian Shapiro, José Cheibub (coord.), *The Democracy Sourcebook*, MIT Press, 2003, p. 527
[29] Lucian-Dumitru Dîrdală „Putere, pluralism, poliarhie: traseul conceptual al lui Robert Dahl", în Robert A. Dahl, Poliarhiile, p. 9-10; Ian Shapiro, "Democracy Man. The life and Work of Robert Dahl", Foreign Affairs, februarie 2014, http://www.foreignaffairs.com/articles/140772/ian-shapiro/democracy-man.
[30] Michael Hill, *The Public Policy Process*, Pearson Longman 2005, p. 30-37.
[31] Andrew Moravcsik, "Robert Keohane as Theorist", în Helen V. Milner, Andrew Moravcsik, *Power, Interdependence and Non-State Actors in World* Politics, Princeton University Press, 2009, p. 260.
[32] Dintre cel mai bine argumentate în stil pluralist, menţionăm Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Putere şi interdependenţă*, Polirom, 2009 şi Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe, Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, 1999.
[33] Joseph S. Nye Jr., *Viitorul puterii*, Polirom, Iaşi, 2012, p. 14-15.
[34] Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis, Classic and Contemporary Theory*, Rowman &Literfield, 2007, p. 126.
[35] Graham Allison, Philip Zelikow, *Esenţa deciziei,* Polirom, Iaşi 2010.
[36] Dahl, Poliarhiile, p. 135, 137, 139; Arend Lijphart, Democraţia în societăţile plurale, Polirom, Iaşi, 2002; Andreea Zamfira, „Contribuţia teoretică a lui Arend Lijphart în studiul comparat al societăţilor multiculturale", Sfera Politicii, nr. 137, http://www.sferapoliticii.ro/sfera/137/art12-zamfira.html.

CONCLUZII:

- Robert Dahl a contribuit decisiv la dezvoltarea ştiinţelor sociale, atât prin explicaţiile oferite, dar şi prin modelul de echilibru dintre normativ şi gnoseologic căutat în opera sa. Ca argumentare, *Poliarhiile*: *Participare şi opoziţie* se numără printre cele mai bune lucrări din domeniu prezente pe piaţa românească.

- Dezbaterile dintre pluralişti şi elitişti, rolul puterii, relaţia dintre societate şi instituţii, importanţa cunoaşterii se numără printre temele actuale ale disciplinelor umaniste şi ale practicii interne şi internaţionale.

COLOCVIU STRATEGIC este o publicaţie a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezultate ale unor cercetări în domeniu, opinii şi puncte de vedere ale unor specialişti din ţară, sau doctoranzi, masteranzi, din armată şi societate, implicaţi în cercetarea ştiinţifică din domeniul securităţii.

Publicaţie realizată cu sprijinul Editurii Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I"
Redactor: Mihai ZODIAN
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1842-8096; B: 0162/455/2014

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 021.319.56.04, Fax 021.319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
http//:cssas.unap.ro